

ПУБЛІКАЦІЯ МАТЕРІАЛІВ

УДК 904:628.112–033.6(477.8)“02/03”

СИСТЕМА ВОДОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕЛЬБАРСЬКОГО ПОСЕЛЕННЯ ЙОСИПІВКА ІІІ

Тарас МИЛЯН

Науково-дослідний центр “Рятівна археологічна служба”

Інституту археології НАН України;

вул. Винниченка, 24, Львів, Україна, 79008

e-mail: mylian@ukr.net

У 2007 р. у процесі рятівних археологічних робіт під час спорудження автодороги навколо смт. Олесько Буського району Львівської області експедиція НДЦ “Рятівна археологічна служба” ІА НАН України під керівництвом автора виявила вельбарське поселення ІІІ–ІV ст. Під час досліджень розкрито понад 10 тис. м² площі пам’ятки, що дало змогу виявити і дослідити низку цікавих об’єктів, серед яких і залишки колодязів.

Пам’ятки римського часу із дослідженими колодязями на території України невідомі. Тому їхнє відкриття викликало значний інтерес і засвідчило той факт, що забезпечення поселення водою відбувалося як із відкритих ресурсів – річок і джерел, так і зі спеціально влаштованих споруд – колодязів. Колодязі споруджували шляхом викопування округлого котловану, в який опускали або зрубну конструкцію в одне вінце або конструкцію із ряду колод, укладених у “риб’ячий хвіст”, які ззовні укріплювали вертикальними дошками.

За уламками керамічного посуду, виявленого у заповненні споруд, встановлено, що вони функціонували у ІІІ ст., упродовж менш тривалого часу, ніж саме поселення.

Ключові слова: рятівні археологічні розкопки, вельбарська культура, Йосипівка, поселення, колодязь, кераміка.

У 2007 р. експедиція НДЦ “Рятівна археологічна служба” ІА НАН України у зоні будівництва об’їзної дороги навколо смт. Олесько Буського р-ну Львівської обл. досліджувала поселення вельбарської культури (ІІІ–ІV ст.) Йосипівка ІІІ. Воно розташоване на південно-східній околиці села, на південь від автодороги Київ–Чоп, за 0,5 км на південний схід від церкви, на північно-східних, східних та південно-східних пологих схилах, які опускаються до заболоченої долини р. Покрова та її приток. Пам’ятка піднята на 5–8 м над рівнем долини, вона витягнута з північного заходу на південний схід та займає площу до 10 га (200×500 м). Її територію використовують під сільгоспудія.

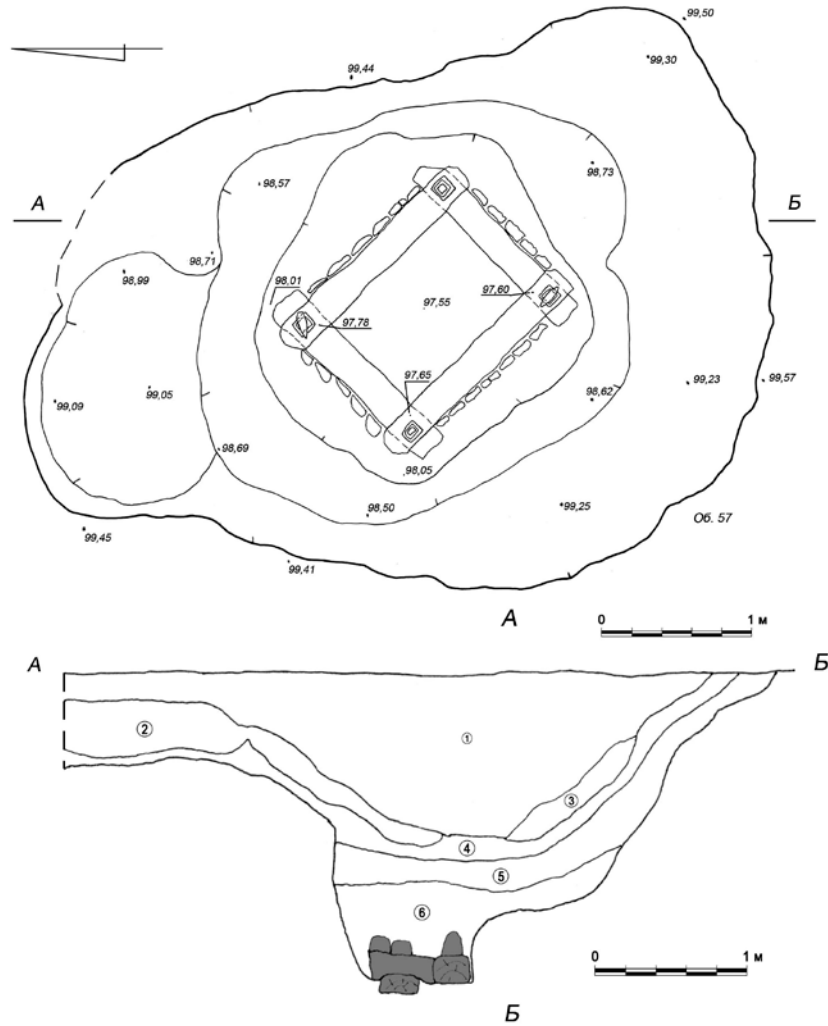

Рис. 1. Йосипівка III. План (а) та стратиграфічний переріз (б) об'єкта 57 – криниці: 1 – орний гумусований суглинок із вкрапленням вугілля, обпаленої глини, кераміки, кісток; 2 – коричневі суглинки із вмістом чорних суглинків і кераміки; 3 – світло-сірі супіски із вмістом гумусу та глини; 4 – чорно-сірі суглинки; 5 – чорний супісок із вмістом білого піску; 6 – чорно-сірий супісок.

Під час розкопок встановлено, що культурний шар відзначався малою насиченістю рухомого матеріалу. Однак у процесі досліджень на поселенні виявлено рештки більш як сотні об'єктів. Це залишки кількох заглиблених жител, господарські споруди (як наземні, так і заглиблені), відкриті вогнища, майстерні, колодязі.

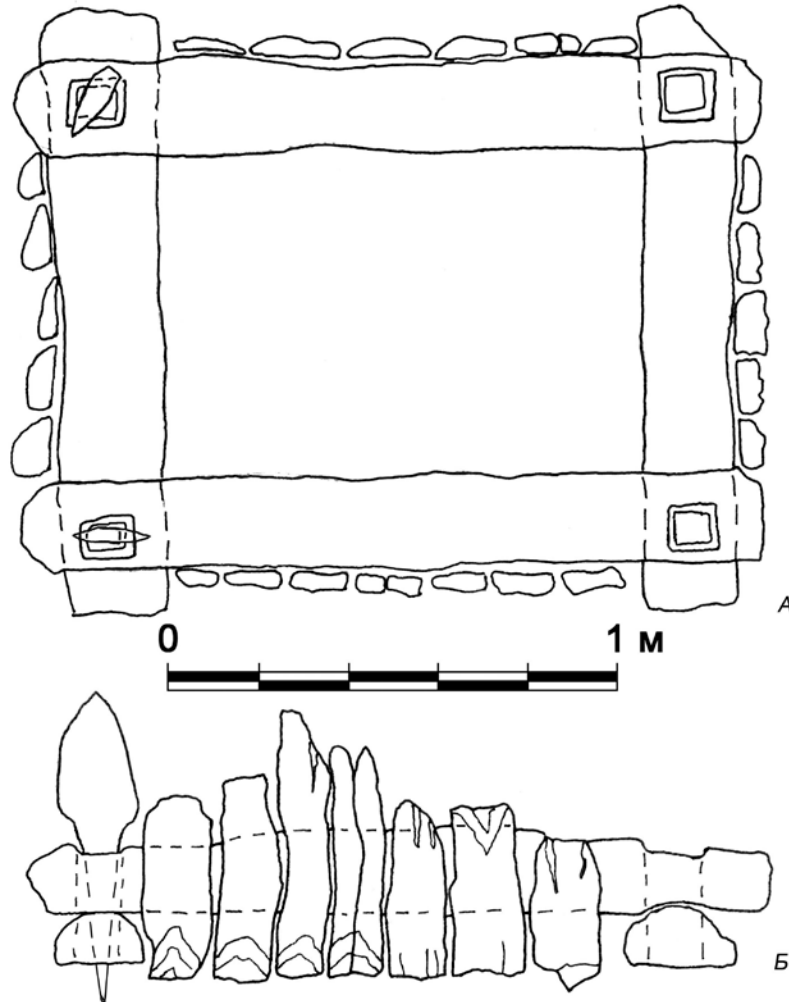

Рис. 2. Йосипівка III. Конструкція дерев'яного зрубу (а) в криниці (об'єкт 57) та реконструкція однієї зі стінок (б).

Предметом нашого зацікавлення є комплекс водозабезпечення пам'ятки, оскільки досі про такі об'єкти із першої половини I тисячоліття н. е. на території України не було відомо [Милян, Осаульчук, 2010]. Досить наближеним за топографією, забезпеченням водними ресурсами є поселення у Конажево біля Познані (Польща). Воно відкрите під час будівництва автодороги А2 у 2009 р. експедицією під керівництвом Т. Макевіча [Kowalski, 2009]. Постачання води на ньому відбувалося завдяки колодязям, які хоча сягали глибини 1 м, але конструктивно схожі на наші зрубні конструкції.

Забезпечення водними ресурсами поселення Йосипівка III відбувалося двома шляхами. Перший із них, зважаючи на наявність сучасної р. Покрови та її приток, які відокремлювали підвищення від навколишніх територій – поповнення водних ресурсів із відкритих природних джерел. Свідченням цього можуть виступати і рештки джерела, виявленого на поселенні, з досить інтенсивною водовіддачею. Інший шлях – стаціонарні, спеціально обладнані колодязі.

На поселенні зафіксовано рештки трьох колодязів – *об'єкти 57, 108, 162*. Вони містилися у центральній частині дослідженої площі. Враховуючи групування житлових, господарських споруд та колодязів, умовно їх можна поділити на дві групи. В одній із цих груп два колодязі, в іншій – один. Відстань між ними сягала 50 м.

Об'єкт 57 – колодязь, виявлений у комплексі з об'єктами 55, 56. На рівні виявлення він мав овальну форму, розмірами 3,40×4,80 м. Після початку вибирання заповнення зафіксовано безпосередні контури котловану колодязя округлої форми. Його верх мав розміри 2,60×2,90 м, який поступово переходив у вертикальне заглиблення, розмірами 2,15×2,40 м та глибиною котловану близько 1,40 м. Стінки дещо звужуються донизу. На глибині 1,2 м від рівня котловану (1,5 м від рівня материка) зафіксовано рештки дерев'яної конструкції колодязя. Глибина котловану від рівня материка сягала 1,9 м (рис. 1).

Дерев'яна конструкція колодязя представлена зрубом із напівкогод, діаметром 25–30 см, в одне вінце. Розміри зрубу – 1,32×1,63 м. Він утримує вертикально поставлені дошки – рештки дерев'яної опалубки, яка проходила ззовні зрубу та утримувала стінки від осипання. Ширина дощок становила 15–20 см (рис. 2). На дні виявлено ліпний горщик-кумпф (рис. 5, 1).

Простір між опалубкою і стінками колодязя додатково підсипаний материковою глиною з камінням. Кількість каміння є дещо більшою по кутах. Подекуди у підсипці зафіксовано уламки кружального посуду.

Зруб на дні колодязя виготовлений із розпиляних навіпіл когод. Окрім того в них додатково прорубані півкруглі пази для укладки. Колоди накладалися одна на одну, а на кінцях у них прорубані квадратні отвори, розмірами в середньому 9×9 см, у які для додаткового кріплення вставляли клин. Своєю чергою, як клин використовували вертикальні дошки опалубки зі спеціально заструганим кінцем. Вертикальні дошки опалубки додатково забивали у ґрунт на глибину 30–40 см, для чого їх додатково загострювали (рис. 2).

Стратиграфічний перетин заповнення *об'єкта 57* та характер фрагментів керамічного посуду дає можливість стверджувати про одномоментне завершення функціонування і поступове перетворення його у сміттєву яму (рис. 1, 2).

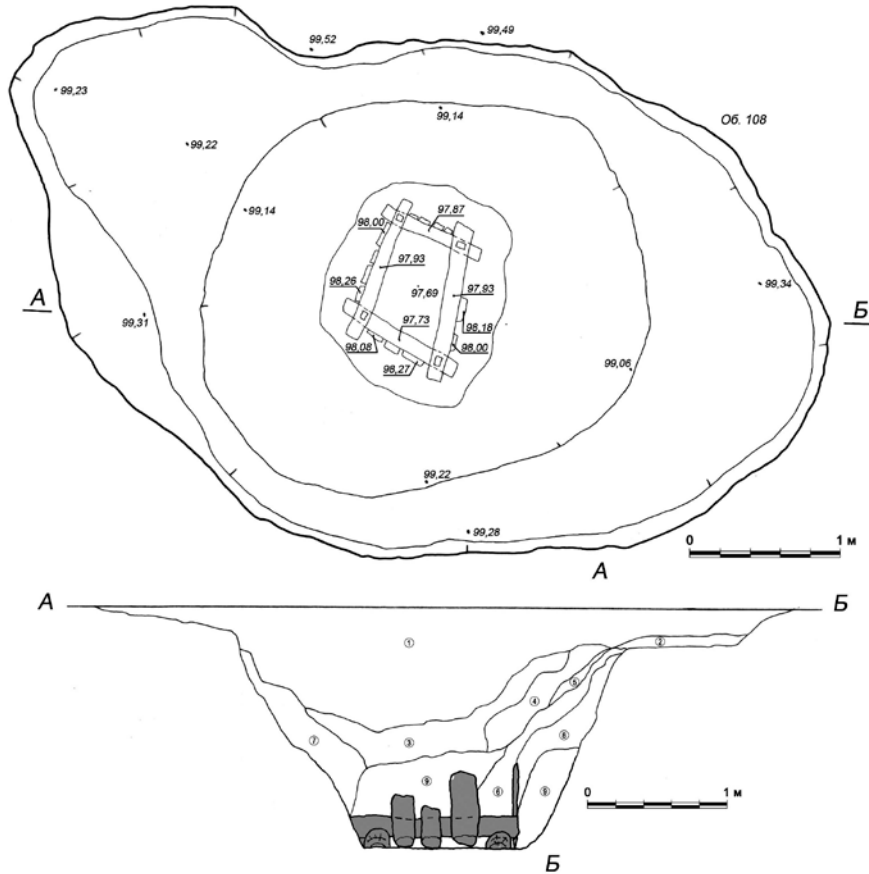

Рис. 3. Йосипівка III. План (а) та стратиграфічний переріз (б) об'єкта 108 – криниці: 1 – чорний суглинок із вмістом обмазки, фрагментів кераміки та кісток; 2 – перевідкладена жовта материкова глина; 3 – коричневий пісок із вкрапленнями фрагментів кераміки та кісток; 4 – жовтий пісок із вкрапленням білого піску; 5 – жовтий пісок із вкрапленням обмазки; 6 – білий пісок; 7 – білий пісок із вмістом чорного суглинку; 8 – жовтий пісок із вмістом білого піску та жовтої глини; 9 – білий пісок.

Шляхом експерименту встановлено, що водовіддача колодязя при замуленому дні (до 0,5 м намулу) – 400 л за 16 год., а при розчищеному дні – 1000 л за 16 год.

Об'єкт 108 – колодязь. Виявлений у комплексі із об'єктом 109. На рівні виявлення мав овальну у плані форму, розмірами 3,60×5,75 м. Котлован колодязя у плані округлої форми, діаметром 2,90 м. Стінки плавно звужувалися у напрямку дна.

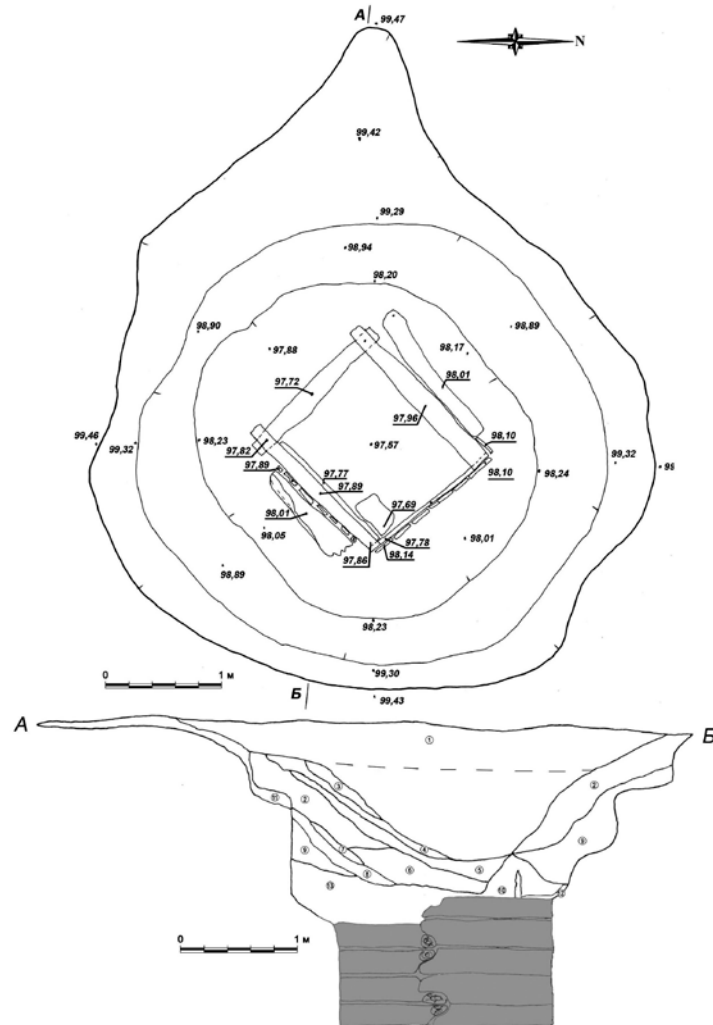

Рис. 4. Йосипівка III. План (а) та стратиграфічний переріз (б) об'єкта 162 – криниці: 1 – чорний гумусований суглинок зі значним вмістом обмазки, вугликів, кераміки; 2 – темно-сірий суглинок із включенням обмазки, вугликів, кераміки; 3 – чорний гумусований суглинок зі значним вмістом фрагментів обмазки і вугликів; 4 – чорний гумусований суглинок із вмістом вугликів, кераміки і обмазки; 5 – чорний гумусований суглинок із вмістом горілого дерева, подекуди піску та обмазки, кераміки; 6 – темно-сірі суглинки із домішкою світло-коричневого піску, глини, кераміки; 7 – чорна земля перемішана із перегорілим деревом; 8 – світло-сірі супіски із незначним вмістом обмазки і кераміки; 9 – сірі суглинки; 10 – темно-сірі суглинки із вмістом глини і вугликів; 11 – материкова глина перемішана із чорними суглинками; 12 – світло-сірі суглинки; 13 – світло-сірі суглинки перемішані із вугликами.

Із глибини близько 0,8 м від рівня котловану (1,1 м від рівня материка) проступили рештки дерев'яної конструкції, аналогічної до конструкції із *об'єкта 57*. Із цього ж рівня зафіксовано уламки посуду. Відстань між стінками дерев'яної опалубки та котловану становила 0,25–0,35 м. У її заповненні зафіксовано додаткову забутовку камінням. Конструкція складається із дерев'яної опалубки із дощок, шириною 10–20 см, укріплених дерев'яним зрубом. Розмір зрубу – 0,9×0,9 м, він виготовлений із напівкруглих колод, орієнтований кутами за сторонами світу, діаметром 0,25–0,30 м. По кутах зруб додатково скріплений клинами. Дощки опалубки при завершенні підтесані та заокруглені. На деяких із них сліди обпалювання. Глибина котловану від рівня материка сягала 1,7 м (рис. 3).

За стратиграфічними спостереженнями можна стверджувати про нетривале його використання. Він перестав існувати ще до занепаду поселення.

Об'єкт 162 – колодязь. На рівні виявлення зафіксований у формі, наближеній до овалу, розмірами 4,60×5,65 м. Верхня частина, традиційно для поселення, після нетривалого використання, була перетворена у смітєву яму – засипана уламками посуду та кісток тварин. Після вибирання заповнення у верхній частині виявлено контури котловану колодязя округлої форми із розмірами у верхній частині 3,75×3,90 м. Поступово він звужився до ями із прямокутними стінками, округлої у плані форми, розмірами 2,80×2,90 м. Глибина колодязя від рівня материка становила 2,55 м. Починаючи з глибини 1,1 м від рівня материка, проступають рештки дерев'яної конструкції криниці (рис. 4).

Конструкція колодязя відмінна від попередньо виявлених. Вона складалася із кількох рядів колод, з'єднаних закінченнями у замок. Висота конструкції сягала до 1,70 м. Особливий інтерес викликала система замків – своєрідне накладання пари колод на іншу пару. При цьому з однієї сторони колоди затесували зі зовнішніх країв, а з іншого – вибирали внутрішні частини прилеглих колод. Один із кінців пари колод входив у замок, а з другої сторони – утримувала іншу пару колод. Техніка укладання кутових врубок відповідає “риб'ячому хвосту” із виступом (лишком). Особливістю врубки є те, що “риб'ячі хвости” складаються із пари колод. Стінки зрубу укладали по своєрідній “спіралі”. Збережена висота зрубу 1,1–1,2 м. Традиційно по боках зруб укріплювали вертикальними дошками, тісно забитими вертикально одна попри одну. Товщина вільхових колод у зрубі становила 9–15 см. Ширина вертикальних дощок, які утворювали дерев'яну опалубку – 13–18 см, збережена висота 53–93 см, товщина – 4–6 см.

Як і вищезгадані колодязі, функціонував він нетривалий час, оскільки у верхній частині після засипання колодязя існувала смітєва яма.

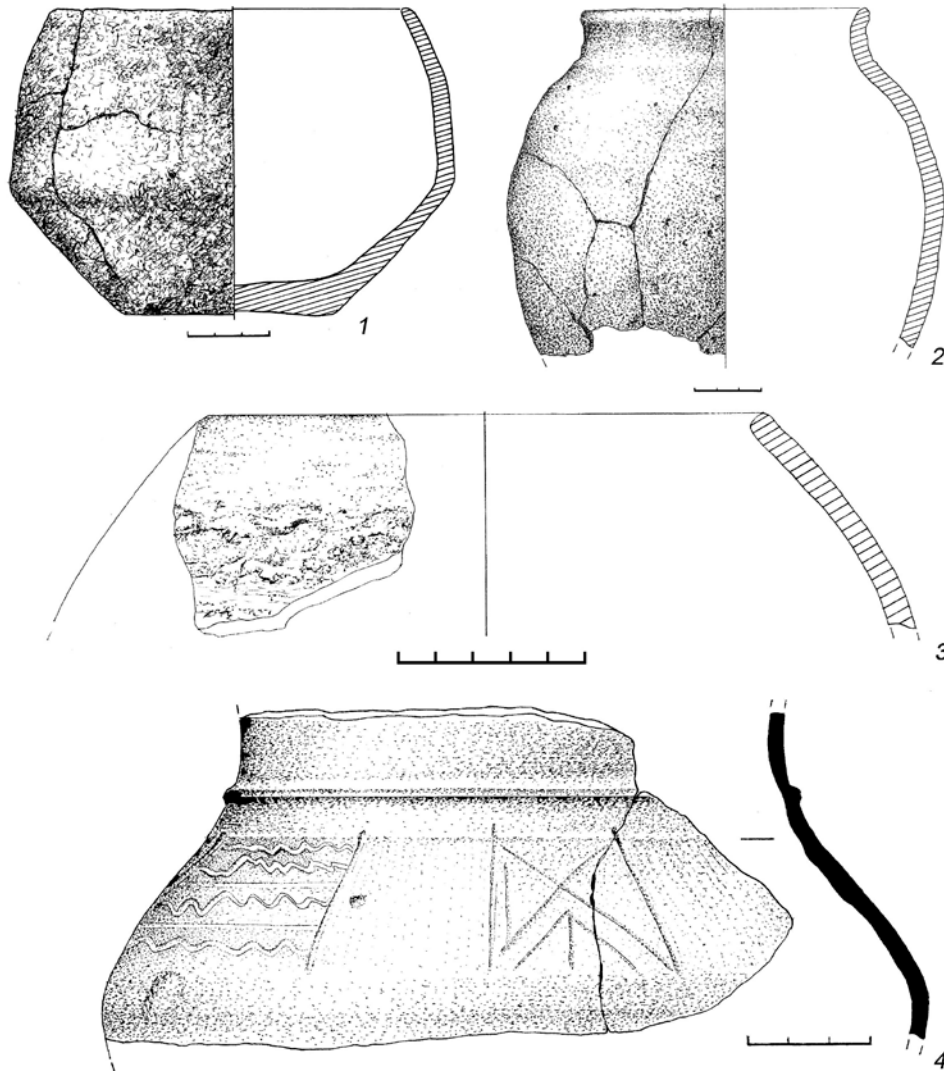

Рис. 5. Йосипівка III. Фрагменти керамічного посуду із заповнення колодязів: 1, 4 – об'єкт 57; 2 – об'єкт 162; 3 – об'єкт 108.

У результаті досліджень можна стверджувати, що колодязі на поселенні мали певні характеристичні риси. Всі дерев'яні конструкції у них орієнтовані кутами за сторонами світу. Їхнє будівництво відзначалося своєрідною технологією. У котлован округлої форми опускали дерев'яний зруб, наближений у плані до квадрата. По боках вертикально виставляли опалубку із дощок, яка

Рис. 6. Йосипівка III. Об'єкт 162 – криниця під час досліджень.

становила стінки колодязя. На деяких із дощок виявлено сліди обпалювання з метою убезпечення від швидкого гниття. Опалубка додатково обшивала зрубну конструкцію. Простір між опалубкою і котлованом був забутований камінням із глиною.

На поселенні простежено дві окремі техніки будівництва. Перша з них відзначається розміщенням на дні котловану зрубу в одне вінце, з'єднаного по кутах клинами. По боках виставляли опалубку із вертикальних дощок. Глибина котлованів колодязів відносно материка у цих випадках становила 1,7 та 1,9 м (об'єкти 57, 108). Варто вказати, що колодязі із такою конструкцією містилися поруч.

Інша система дерев'яної конструкції в об'єкті 162 (рис. 6). Тут зберігся зруб, висотою до 1,2 м, виготовлений у “риб'ячий хвіст”. Однак він також укріплений ззовні вертикальними дошками. Приклади таких технік облаштування колодязів відомі і в пізніший час – з другої половини I тисячоліття н. е. [Ślota, 2006, s. 196–201].

Під час досліджень встановлено, що колодязі існували менший період часу, ніж поселення. Про це свідчить зафіксоване руйнування у верхніх частинах, де виявлено значну кількість кісток тварин та посуду III ст. Типові виявлені посудини та їхні фрагменти представлені на рисунку (рис. 5). Згідно з типологією Р. Волонгевича це горщики типів IA (рис. 5, 1, 3), IB (рис. 5, 2), а

Т. Милян

260 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2014. Випуск 18
також фрагмент глечика IX групи [Wołagiewicz, 1993, Tabl. I, II, 25, 26]. Можна
також припустити, що колодязі швидше використовували для виробничих цілей,
оскільки виступали у комплексах із виробничими спорудами, в одній із яких
виявлено значну кількість вапна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Милян Т.* Водозабезпечення поселення Йосипівка-3 у верхів'ях Західного Бугу / Т. Милян, О. Осаульчук // Черняхівська культура. Актуальні проблеми досліджень (До 40-річчя археологічної експедиції НПУ ім. М. П. Драгоманова) : збірка тез доповідей на конференції, Київ, 15–17 жовтня 2010 р. – К., 2010. – С. 54–56.
2. *Kowalski K.* Osada z daleka od wody [Resurs elektroniczny]. / K. Kowalski. – Dostęp: <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=258883>
3. *Słota W.* Wczesnośredniowieczne studnie czerpalne z terenu Polski / W. Słota // MSROA. – Rzeszów, 2006. – S. 177–246.
4. *Wołagiewicz R.* Ceramika kultury wielbarskiej między Bałtykiem a Morzem Czarnym / R. Wołagiewicz. – Szczecin, 1993. – 356 s.

Стаття: надійшла до редакції 11.10.2014

прийнята до друку 30.11.2014

WATER SUPPLY SYSTEM OF WIELBARK SETTLEMENT YOSYPIVKA III

Taras MYLIAN

Scientific Research Centre “Rescue Archaeological Service”

of Institute of Archaeology of the National Academy of Science of Ukraine;

24, Vynnychenka str., Lviv, Ukraine, 79008

e-mail: mylian@ukr.net

In 2007 during the rescue archaeological work in the construction of roads around the Olesko of Busk district of Lviv region. The expedition of SRC “Rescue Archaeological Service” IA NAS of Ukraine under the supervision of the author found Wielbark settlement of III–IV century. During the research revealed more than 10 000 m² area attractions, which made it possible to identify and explore a number of interesting sites, including the remains of wells.

Monuments from the Roman period studied wells from Ukraine known. Therefore, their discovery has caused great interest. This fact showed that the water supply occurred as the settlement of public resources – rivers and springs, and with specially constructed structures – wells. Wells constructed by digging circular pit where dropped or carcass crown design in one row of logs or design entered in the “fishtail” that entrenched outside vertical boards.

With the remains of pottery discovered in filling plants found that they existed in the third century BC and shorter than the actual settlement.

Keywords: archaeological rescue work, Wielbark settlement, well, ceramics.